

İLHANLILARDAN ARGUN VE GEYHATU'NUN SALTANAT DEĞİŞİKLİĞİ YILINI GÖSTEREN İKİ SİKKE

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Bilindiği üzere eski sikkeler tarihî belge olarak değerlendirildiklerinde, eski hâdiselerin bilinmeyen ve münakaşalı birçok yönlerini aydınlattıkları gibi, bilinen olayları da teyid eden çok kıymetli kaynaklardır. Devletlerin resmî vesikası durumunda olan bu belgeler, bilhassa idarelerin güçlü ve düzenli olduğu zamanlarda bize kesin bilgiler aktarmaktadırlar. Ancak idarenin karışıklığa düştüğü ve devletin zayıfladığı zamanlarda, bunlarda da bazı tereddütler ortaya çıkmaktadır ¹.

İnceleyeceğimiz iki sikke, İlhanlıların, genel olarak devlet kudretlerinin devam ettiği devirde, aynı yılda, iki ayrı han adına kesilmiş sikkelerdir. Resim ve çizimlerinde görüleceği üzere, tarih ve dîni ibareler yazan yüzlerinde ifadeler aynı olduğu halde yazı ve şekil farklılıkları bulunmaktadır. Bu sebeple iki yüzün de aynı kalıptan çıkmış olması mümkün değildir. Aşağıda görüleceği üzere tarihî olaylar da bu hususu teyid etmektedir.

Önce her iki sikkeyi tanıyalım:

Argun'a ait gümüş sikke:

21 mm. kutruna ve 2,49 gr. ağırlığında olup,

Yüzünde, ortada kare içinde: لا اله الا الله محمد رسول الله

Etrafında: سنة احد وتسعين وستائة

Arkasında: (motif), dört satır Moğolca yazı,

ارغون, (motif)

yazılıdır. Buna göre sikke 691 yılında basılmıştır. Darb yeri kesilmiştir. Bu sikke ile bulunan diğer sikkeler Mardin'de basılmış olduklarından bununla,

¹ Meselâ Anadolu Selçuklularından II. Keyhüsrev'le II. Keykâvus'un saltanat değişikliği ile IV. Kılıç Arslan'la III. Keyhüsrev'in saltanat değişiklikleri tarihi kayıtlarda belli olduğu halde sikkeler, tarih yüzlerine ait eski kalıplar kullanılarak yeni hükümdar adına, bir yıl önce olarak basılmışlardır diye izah getirilmiştir. Yine Eretnahılardan II. Alaaddin ile Kadı Burhaneddin'in sikkelerinde ve Osmanlılarda başlangıçta, rakamla yazılan tarihlerde bazı hatalar bulunmuştur.

yine darb yeri kesilmiş olan ve aşağıda bahsi geçen diğer sikkenin de Mardin'de basılmış olduğunu zannetmekteyiz.

Geyhatu (İrincin Türçi)ye ait gümüş sikke:

22 mm. kutruna ve 2,32 gr. ağırlığında olup,

Yüzünde, ortada kare içinde: لا اله الا الله محمد رسول الله

Etrafında: ضرب سنة احد وتسعين وستائه

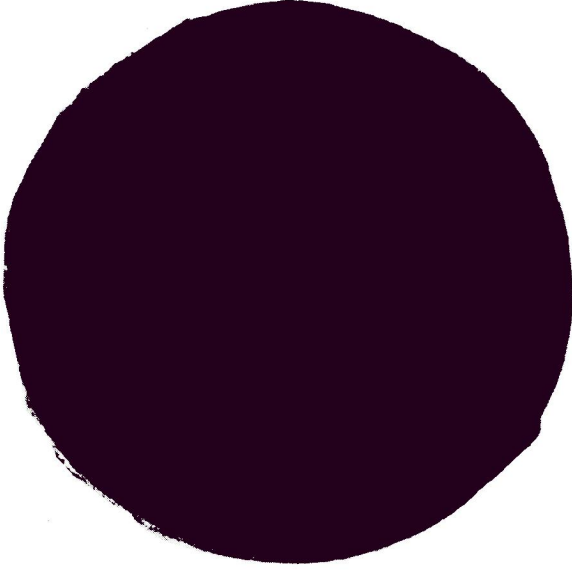
Arkasında: Dört satır Moğolca yazı,

ارينجين تورجي

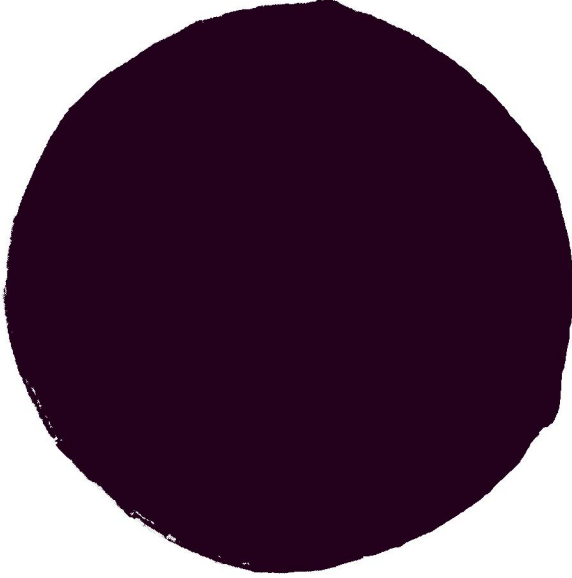
yazılıdır. Buna göre aynı zamanda "İrincin Türçi" ismini alan Geyhatu'nun bu sikkesi de 691 yılında basılmıştır. Böylece bu sikkelerden, bu iki hükümdar arasındaki saltanat değişikliğinin H. 691, M. 1292 yılında olmuş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak tarihî eserlere göre durum farklıdır. Bu konuda şimdiye kadar bilinen bilgileri aşağıda gözden geçirelim:

İlhanlılarda 1279 yılında ölen Abaka'nın yerine kardeşi Teküdar geçmişti. Bu İlhan İslâmiyeti kabul edip Ahmed adını alınca, eski dinlerinde bulunan hânedan ve diğer Moğollar arasında hoşnutsuzluk ve isyanlar başladı. Nihayet kardeşi Abaka'nın oğlu olan yeğeni Argun, kendisine karşı başlattığı isyanda muvaffak olarak Onu öldürttü ve yerine 1284 (683) yılında İlhan oldu. Saltanatu, emirlerin itaatsizlikleri, birbirleri ile mücadeleleri ve aldığı isabetsiz kararlarla onları cezalandırarak geçti. Kuvvetli bir Budist ve Müslüman düşmanı olan Argun, bir Yahudiyi vezaret ve mâliye işlerine getirerek işleri daha da karıştırdı. Nihayet ömrünü uzatacak tedavi şekilleri söyleyen bir Hintlinin tavsiyelerine uyduğu için hastalandı ve 9 Mart 1291, H. 6 Rebiülevvel 690 tarihinde öldü. Bunun üzerine devlet ricali toplanarak yerine oğlu Gazan'ı değil de, kardeşi Anadolu Vâlisi Geyhatu'yu seçtiler. Karar Geyhatu'ya bildirildi ve o 23 Temmuz 1291, H. 24 Receb 690 tarihinde Ahlat'ta tahta çıktı.

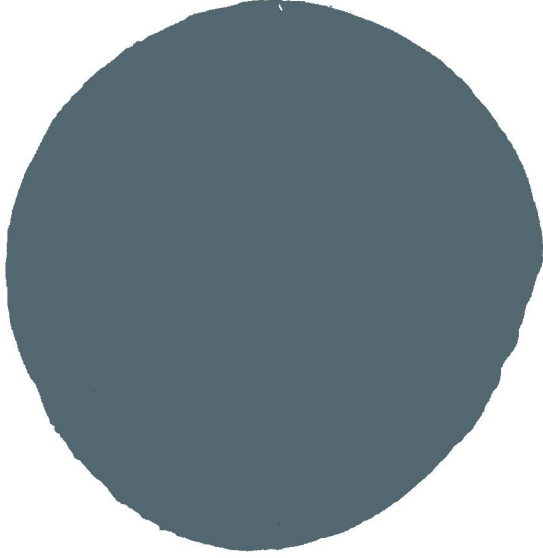
Geyhatu, hükümdarlığı esnasında esas isminin yerine Tibet Lamaları tarafından kendisine verilen "İrincin Türçi" (kıymetli inci) ismini kullandı ve bu isimle paralar bastırıldı. Çok sefih, kabiliyetsiz ve müsrif bir hükümdar olan Geyhatu devrinde, Argun zamanında bozulan devlet daha da karışarak çökme durumuna geldi. Durumundan istifade eden maksatlı devlet adamları tarafından şahsi menfaatları uğruna mâliye çökertildi ve devlet görülmeyecek yoksulluğa düştü. Buna çare olarak Çin'deki benzerleri gibi "Çav" isimli kâğıt paralar tedavüle çıkarılıp, altın ve gümüş toplatılarak bu paraların kullanılması yasaklandı ise de halk içinde ortaya çıkan yeni kaos sebebi ile bir kaç ay içerisinde bu teşebbüsten de vazgeçilmek zorunda kalındı. Neticede hânedandan Baydu'nun bir kısım emirlerle kendisine karşı

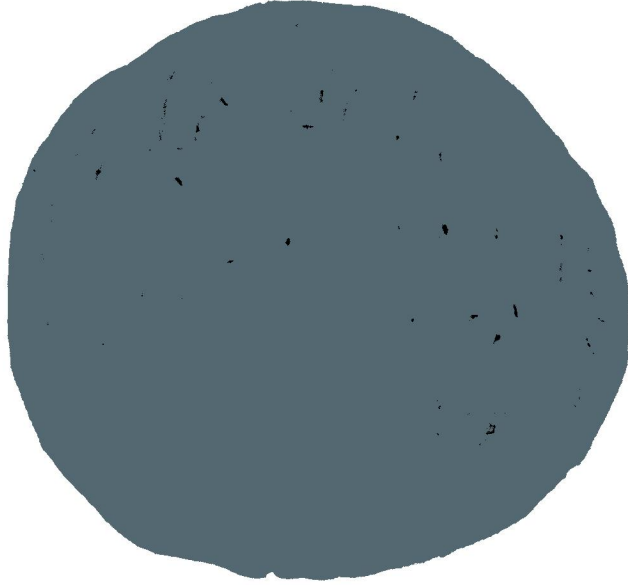
Res. 1 — Argun'un Sikkisinin Ön Yüzü

Res. 2 — Argun'un Sikkisinin Arka Yüzü

Res. 3—Geyhatu'nun Sikkesinin Ön Yüzü

Res. 4—Geyhatu'nun Sikkesinin Arka Yüzü

Şekil 1 — Argun'un Sikkelerinin Ön Yüzü

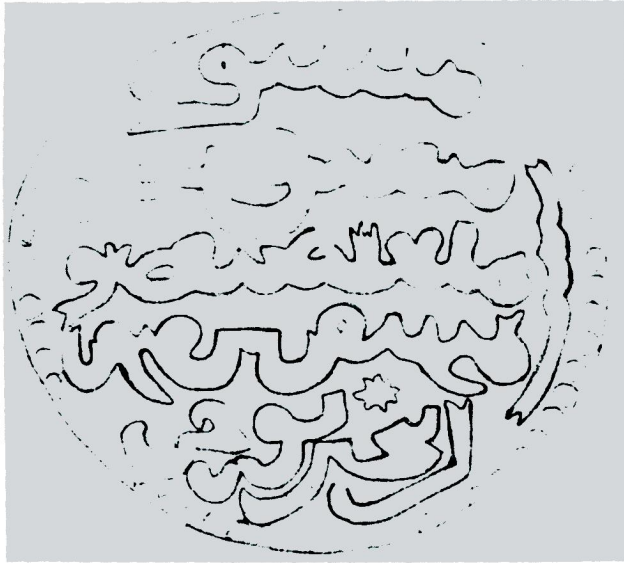

Şekil 2 — Argun'un Sikkelerinin Arka Yüzü

Mehmet Çayırdağ

Şekil 3 — Geyhatu'nun Sikkесinin Ön Yüzü

Şekil 4 — Geyhatu'nun Sikkесinin Arka Yüzü

başlattıkları isyanın muvaffak olması üzerine 24 Mart 1295, H. 6 Cemaziyelevvel 694 yılında idam edildi. Yerine kısa süre Baydu geçti ise de, Argun'un oğlu Gazan bunu da bertaraf edip han oldu ve İlhanlı devletinin idare ve mâliyesini tanzim ederek çöküşünü durdurdu. Ayrıca İslâmiyeti de kesin olarak kabul edip "Mahmud" ismini aldı ve böylece devletin de Müslüman olmasını sağladı².

Görüldüğü üzere tarihi kayıtlarda saltanat değişikliğinin, günleri ile birlikte 690 yılında vukuu bulduğu belirtiliyor ise de paralarımız bu değişikliğin 691 yılında olduğunu göstermektedir. Hadiselere esas kaynak Gazan Mahmud zamanında meşhur tarihini yazan Reşidüddin'dir. Aynı zamanda İlhanlı devlet adamı ve hâdiselerin görgü şâhidi olan Reşidüddin'in hata yapmayacağı düşünülmemekte ise de aynı kalıptan çıkmayan paraların durumu da izah etmek güçleşmektedir. Ayrıca paralar aynı kalıptan çıkmış olsa ve Argun için hazırlanan kalıbın, onun ölmesi üzerine Geyhatu için kullanıldığı düşünülse dahi, o zaman iki paranın da tarihinin 690 olması gerekirdi. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi Argun bu tarihte ölmüştür veya paraların tarihi 691 değil de 689 olsa ve kalıplar da benzer bulunsa idi ancak o zaman 690 yılında tahta çıkan Geyhatu, kendisinden bir yıl önce, Argun için hazırlanan para kalıbını kullanmıştır denilebilirdi. Bundan başka geriye tek ihtimal kalmaktadır ki o da parayı hazırlayan hakkakların hata yapmış olmalarıdır. Geyhatu zamanında Argun adına, hükümdarlık alâmeti olan sikkenin basılıp tedavül edilmesinin mümkün olmayacağı ortada olduğuna göre bu düşünce de geçersiz kalmaktadır.

Bu muammayı ilgililerin takdirine sunmuş bulunuyoruz.

² Bertold Spuler, İran Moğolları, Çev. Cemal Köprülü, Ank. 1957, s. 89-103; Karl Jahn, İranda Kâğıt Para, Çev. M.A. Köymen, Belleten s. 274 vd; Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I, Ank. 1970, s. 62-64; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1970, s. 602-603; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ank. 1943, s. 283.

